

REGÉNYI Kund Miklós

*A „Felderítő-szolgálati utasítás” szakmai szemmel*

**A** „Felderítő-szolgálati utasítás”<sup>1</sup> 1872-ben jelent meg. Miként is nézett ki akkoriban Európa, az Osztrák-Magyar Monarchia, és a dualista állam hadereje? 1872-ben osztrák császárként huszonharmadik éve uralkodik *I. Ferenc József*, aki ekkor már „törvényes” magyar király is. Tizenhárom év telt el a szárd hadjárat óta. Időben sokkal közelebbi a német nyelvű államok körében betöltött vezető szerep végleges elvesztését hozó Königrätz-i csatavesztés<sup>2</sup>, mely óta alig hat év telt el. Ebben a haditechnikai fölényen túl döntő szerepe volt a porosz csapatok vezetésében megmutatkozó fölénynek, mely az állandó vezérkar<sup>3</sup> létében testesült meg, s az idősb MOLTKE szájába adott alapelvnek — *getrennt marschieren, vereint schlagen*<sup>4</sup> — megfelelően fő eszköze és motorja volt annak a stratégiai erőösszpontosításnak, mellyel szemben BENEDEK táborszernagy<sup>5</sup> tehetetlen volt. Alig öt éve, hogy a birodalom kétközpontúvá vált: elkerülhetetlen volt a kiegyezés<sup>6</sup> a magyarokkal, de a haderő, az igazi haderő ügye (ellentétben a k. k. Landwehrrel és a m. kir. Honvédséggel) közös ügy maradt, az egységes birodalom letéteményese, az uralkodó szeme fénye. Alig egy éve, hogy a porosz hadsereg ismét megmutatta, miszerint stratégiai erőösszpontosításban, precíz tervezésben és annak következetes végrehajtásában nincs párja: a példának tekintett francia hadsereget, nem utolsósorban tétovázó és megosztott vezetésének és felderítésének hibái miatt, Sedan alatt megverték az Észak-német Szövetség csapatai. Megszületett a Német Császárság és a negyedik Francia Köztársaság<sup>7</sup>. Még hat év telik el a berlini kongresszusig és Bosznia okkupációjáig. Még hét év, mire újra szoros szövetségessé válik a két, zömében német nyelvű birodalom.<sup>8</sup>

1872-ben tehát a magára hagyottság, a fenyegetettség, a szövetésgesek és az orientáció keresésének pillanata, amikor parancsoló szükségként jelentkezett a haderő modernizációja, a vezérkar struktúrájának megszilárdítása, befolyásának növelése. A bizonytalan kül- (és bel-) politikai környezetben felértékelődik a felderítés (és kézenfekvő módon az elhárítás) szerepe. A vezérkar nyilvántartó osztályának — ismertebb nevén az Evidenzbüro-nak<sup>9</sup> — álláspontja szerint azonban a hadsereg és a hadtest szintjén végrehajtandó, mai terminológiával élve hadműveleti szintű felderítést sem lehet már a régi mó-

don csinálni. Egységes elvekre és egységes végrehajtásra, a felderítésben pedig — legalábbis célként megfogalmazott — folyamatosságra van szükség. Ehhez nem elég a parancs: képzés kell, példa kell, erők és eszközök átadása szükséges. Ennek — valószínűleg csak egyik — letéteményese volt a „Felderítő-szolgálati utasítás”, melynek mellékes céljaként az egységesítés, a vezérkar törekvései iránti fogadókészség megteremtését is valószínűsíthetjük.

De mit lehet elmondani a szerzőkről és a felhasználókról, a közös császári-királyi hadsereg vezérkaráról? <sup>10</sup> Az utasítás elemzése alapján elmondható, hogy számukra evidencia volt a birodalom és a hadsereg egysége, utóbbit az előbbi letéteményesének tekintették. A Monarchiát néhány évtizeddel később szétfeszítő nemzetiségi kérdés ismeretlen volt számukra, meghatározó volt viszont a birodalom iránti hűség. Társadalomképük eléggé leegyszerűsített, hierarchikus: léteznek a társadalom irányítói, az uralkodó osztály tagjai (nem differenciáltak polgárság és nemesség között), és léteznek a végrehajtók (ehelyütt sem találunk különbségtételt falusi földművelők, ipari munkások, kisiparosok, stb. között). A tisztikar természetesen a társadalom vezető erejéhez tartozik, ez igazolásra nem szorul, a pontos szakmai munka nem ok, hanem következmény. Felfogásuk szerint az uralkodó és a birodalom szolgálatában a tisztikart illeti az első hely. Irigylésre méltó, indoklásra nem szoruló küldetéstudat és felelősségérzet olvasható ki az utasítás szinte minden sorából. A XXI. századból visszatekintve szembeötlő, hogy a birodalom szolgálata — legalábbis a felderítő szolgálat esetében — nem igényli a jogszabályok aprólékos, egymásra épülő rendszerét. A papírra vetett szabályok sokaságát egyfelől a küldetéstudat, a birodalom és az uralkodó iránt hűség, másfelől a kemény és egységes képzés, szolgálatellátás, az eljáró felelősségvállalása és nevelő szerepe, azaz a mesterségbeli-szakmai tudás pótolja. Ugyancsak evidencia volt számukra, hogy a hadsereg vezető ereje a vezérkar, felderítést és a vele egységben kezelt elhárítást csak itt, szervezetileg erre a helyre betagozva tudták elképzelni. (Ez a szemlélet, legalábbis a felderítés vonatkozásában, szinte változatlan formában létezik pl. az Oroszországi Föderációban.)

### **Felderítő szolgálat sajátosságai, törekvések és célkitűzések**

A felderítő szolgálat ugyanúgy át- és átszövi a társadalmat és a birodalmat, mint a haderő maga. Már a szolgálat szervezése során is tet-

ten érhető az integrált — vagy, ami valószínűbb kevéssé specializált és differenciált, generalista — megközelítés. (A felderítő szolgálat részét képezi az erre a célra vezényelt rendőrhivatalnok<sup>11</sup>, még ha katonai titkokba nem is lehet beavatni, és egyes helyiségekbe nem is teheti be a lábát.) A felderítés és az elhárítás egységes szervezetben folyik, még ha az utóbbira az utasításban csak utalásokat találunk. Nincs különbségtétel a stratégiai és taktikai felderítés között. (A példaként felhozott iratmelléletek tanulsága szerint a „hadműveleti” felderítés éppúgy támaszkodott a harmadik országon keresztül több száz kilométer távolságból érkező hírekre, mint a frontvonaltól néhány kilométernyi helyekre vonatkozó tájékoztatásra.)<sup>12</sup> A felderítésben mindenkinek megvan a maga fontos feladata (elővédek és felderítő járőrök feladatait részletekbe menően tárgyalja az utasítás), természetesen a felderítő szolgálat irányítása, feladat-meghatározása mellett. Konkrét titkos felderítő feladatokra — a jelek szerint akár egyéb szolgálati feladataik mellett — a haderő tagjai is igénybe vehetők. A felderítő szolgálat ugyanakkor elválaszthatatlan része a vezérkarnak, általános vezérkari-hadműveleti feladatokat is ellát.

Az állandóságra való törekvés a szolgálat minden szintjén tetten érhető, de ez nem egy statikus állapot, hanem a magas szakmai színvonal alapja. Egyedül a szakmai rátermettség a döntő a felderítő szolgálat vezetőjének kiválasztása során,<sup>13</sup> és mivel az illetőnek — ideális esetben — igen sokrétű ismerettel és készséggel kell rendelkeznie, ezért cseréje, legalábbis a hadjárat időtartama alatt, ellenjavallt.<sup>14</sup> Másként fogalmazva, a döntően a szakmai gyakorlat és szolgálatellátás során kialakult készségek és az annak során végrehajtott esetleges szelekció jobban megalapozza a szakmai színvonalat, és ezért fontosabb, mint a vezénylő tábornok véleménye, szubjektív ötlete. Más helyen, más beosztások vonatkozásában is markáns hangon megfogalmazódik a változás, a személyi változtatás elkerülésének igénye. Ugyanez a szemlélet érvényesül az együttműködést vállalók vonatkozásában is. A korábbi gyakorlattal szemben, amikor is a hadjárat végeztével az együttműködők foglalkoztatása is megszűnt, az utasítás amellet érvel, hogy célszerű az együttműködőket együtt tartani, minden eszközzel, egyebek között a pénzeszközök ésszerű és bőkezű felhasználásával a szolgálatnak megnyerni, iránta elkötelezni.<sup>15</sup> Az együttműködő tehát a felderítő szolgálat tőkéje, amit kamatoztatni, nem elherdálni kell.

A felderítő szolgálat ellátásának alapja, váza és szervező elve a jelentő-tájékoztató munka és az ahhoz szükséges nyilvántartások. Az állandó hírigények, a beérkezett ismeretek visszakereshető és kombinálható tárolását megalapozó nyilvántartások, illetve azok mintái az utasítás terjedelmileg is legnagyobb részét teszik ki. Nemcsak a már-már szörszálhasogató aprólékosság érhető tetten ezen részek tanulmányozása során. Nyilvánvalóvá válik az a szakmai hitvallás is, miszerint a nagy helyzetképet (modern terminológiával élve, a műveleti helyzetet) apró információmorzsákból kell összerakni, valamint, hogy az új ismeretek értékét és jelentőségét csak a korábbiakkal összevetve, a szintetizált nagy helyzetképhez viszonyítva lehet megállapítani. (Természetes ugyanakkor, hogy az új ismeretek is alakítják, formálják az összképet.) Kiténik az is, hogy ez a fajta értékelő munka (az utasítás rendszeresen kombinálásról beszél) fontosabb, magasabb rangú, mint az ismeretek — készen, egészben történő — megszerzése.<sup>16</sup> (Az utasítás több helyen hangsúlyozza az információszerzés veszélyeit és korlátait, az információ továbbítása során bekövetkező torzulásokat,<sup>17</sup> és ezzel állítja szembe a nyilvántartások, a jelentések, egyáltalán, az értékelést végző szakember kompetenciáját.)

Még egy gondolat kívánczik ide: a felderítés kiemelt célja, legalábbis az utasítás alapján, a vezérkar magas szintű és naprakész tájékoztatása a hadműveleti és stratégiai tervezés tényszerű alapokra helyezése érdekében. Ugyanakkor, ha csak csírájában is, felbukkan dezinformálás — tehát a műveleti helyzet megismerésén túl annak alakításának igénye — gondolata is.<sup>18</sup> Nem találkozunk viszont a felderítés eszközzrendszerének különleges hadviselési célzatú felhasználásával, jóllehet az ismeretek kényszer révén történő megszerzése — mely egyetlen helyen, azonban lehetséges és alkalmas opcióként szerepel az utasításban<sup>19</sup> — ebbe az irányba mutat. Ez összhangban áll az irreguláris erők, a népfelkelés és a szabadcsapatok lebecsülésével, mely az utasításból több helyen kiténik – és egyben tükrözi az akkori hadtudomány álláspontját is.

### **Információszerző eszközök és módszerek szerepe**

A felderítés célja döntően az ellenséges hadsereg és hadigépezet tevékenységének, mozgásának (különös hangsúllyal vasúton történő helyváltoztatásának), elhelyezkedésének megismerése. Az utasítás több esetben utal arra, hogy ez a fajta aktivitás nem rejthető el, az ész-

revehető és jól látható.<sup>20</sup> Ezzel összhangban a legfontosabb felderítési módszer az, amit szemrevételezésnek, személyes felderítésnek, vizuális megfigyelésnek nevezhetünk. Ez a tevékenység a korabeli hadsereg-, illetve felderítő szervezet minden szintjén megragadható. Ezt űzi a vezérkar főnöke (a felderítő szolgálat vezetőjének kíséretében); ezt űzik a válság elmélyülésének időszakában az ellenséges területre kiküldött hivatásos tisztek; ez az ellenséges területen tevékenykedő ügynökök elsődleges feladata. Figyelemre méltó, hogy — vélhetően a korábbi negatív tapasztalatok alapján — az utasítás a terepfelderítésre kiküldött tisztek szerepének csökkentése mellett foglal állást, ezzel párhuzamosan implicit módon felértékeli az ügynökök útján végzett információszerezést. Érdeemes rámutatni, hogy a vizuális megfigyelés eredményeinek rajzban vagy térképvázlatban való rögzítését az utasítás — vélhetően biztonsági megfontolásokból — nem várja el. A technika korbéli fejlettségi foka a fényképezést pedig — legalábbis terepen, mozgásban lévő tárgyak esetében — nem tette még lehetővé.

A vizuális megfigyelés tehát alkalmas volt a hírigénybe tartozó elsődleges információk java részének megszerzésére. Uralkodó szerepe ellenére a módszer távolról sem volt kizárólagos: második helyen a nyílt információk megszerzését kell említeni. A nyílt információk gyűjtése kiterjedt első szinten a hadműveleti területen és a hátszágban megjelenő nyilvános közleményekre, falragaszokra (összeírás, sorozás, mozgósítás, lovak mozgósítása, élelmiszerek rekvirálása, felvásárlása, győzelemről vagy vereségről adott tájékoztatásra, stb.). Következő mozzanatként a sajtó kiaknázását említhetjük. A sajtó hírszerzésben betöltött szerepével külön fejezet foglalkozik.<sup>21</sup> Kiemelhető, hogy megbízhatóság és hírérték szempontjából kategorizálták a sajtótermékeket. A hivatalos közleményeken túl nagy szerepet szántak a katonai-diplomáciai és a tudományos publikációknak. A sajtótermékek tanulmányozása, egyáltalán, a nyílt forrású információgyűjtés nem korlátozódik az ellenséges országra, illetve szövetségeseire: az utasítás tételesen kiemeli a környező semleges államok sajtótermékeinek hírértékét, tanulmányozásuk jelentőségét. A módszertani szempontból igen fontos mellékletekből pedig kitűnik, hogy a nyílt forrású ismereteket az egyéb forrásból származó ismeretekkel együtt, azokkal összevetve, szintetizált módon használták fel. Ebből a szempontból vizsgálva is jól látható, hogy nincs kitüntetett informá-

ciógyűjtő eszköz: a lényeg az értékelt és elemzett, összefoglalt műveleti helyzetkép, illetve az azt létrehozó szakember.

Az utasítás széles körben számol a hírigénybe tartozó ismeretek birtokosainak többé-kevésbé ellenőrzött és strukturált körülmények között történő beszámoltatásával, kikérdezésével. Ez a módszer — modern szakkifejezéssel élve, a műveleti meghallgatás módszere — az utasítás elvárásai szerint gyakorlatilag teljes körben alkalmazásra kerül az ellenségest területről bármilyen okból, céllal vagy minőségben saját területre érkező személyek vonatkozásában.<sup>22</sup> Legyen bár dezertált vagy hadifogságba esett ellenséges katona, kereskedő, előfogathajtó kocsis, hadifogságból szerencsésen kiszabadult saját katona: az utasítás az elővédek kötelességévé teszi az ilyen személyek feltartóztatását és a felderítő szolgálathoz kísérését vagy az oda történő útbaigazítást, a felderítő szolgálat munkatársainak pedig az ily módon fellelt hírforrás gondos meghallgatását. Biztosra vehetjük, hogy a meghallgatás alanyainak nem sok választási lehetősége volt azon a téren, hogy alávetik-e magukat ennek a folyamatnak, illetve mikor és hol teszik ezt. (Ne feledjük, hogy a hadifoglyok jogait legalább papíron szabályozó nemzetközi jogi normák ekkor még nem születtek meg<sup>23</sup> és megszületésük távolról sem elegendő ahhoz, hogy mindig és mindenhol betartsák őket...) Velük szemben érvényesült az állam kényszerítő hatalma, azonban nemcsak az. A mintagyűjteményben olvashatunk ellenséges hadifoglyoknak az általuk adott ismeretek ellenszolgáltatásaképpen adott pénzjutalomról is — azaz itt is megragadható az utasítás egészen végigvonuló azon meggyőződés — miszerint kényszernél többet ér a meggyőzés, a fenyegetésnél az ígéret, a büntetésnél a jutalom.

A meghallgatás előrenyomulás közben is fontos rutin: nemcsak a felderítő járőrök kérdezik ki az ellenséges ország lakosait, hanem a csapattisztek is elvégzik az elfoglalt területek prominenseinek (bírák, kocsmárosok, tehetős hangadók) beszámoltatását. Fontos, hogy ez a tájékoztatási kötelezettség nem egyszeri alkalomra szól, hanem tartós jellegű — azaz, az államhatalom ilyen irányú igényét frissen — esetleg csupán időlegesen megszerzett alattvalóival szemben is érvényesítette. (Nem kell különös fantázia annak elképzeléséhez, hogyan érvényesült ez a fajta elvárás a birodalom állandó, régi lakóival szemben...)

Az előrenyomulás során nemcsak a prominens személyek beszámoltatása volt a feladat, hanem széles körű iratanyag begyűjtése is. A megszerzett, elkobzott iratok részletes vizsgálatára, kiértékelésére idő függvényében a csapatoknál vagy a felderítő szolgálatnál került sor.<sup>24</sup>

Míg az előbbieken említett két információszerző módszer alkalmazása során a titkosság legfeljebb igény szintjén lehetett jelen, úgy az a most következők esetében vélhetően ténylegesen is megvalósulhatott. Folytatva az információszerző eszközök vizsgálatát, jelentőségét tekintve az úgynevezett „sötét hírszerzés” következik. A szakkifejezés azt takarja, hogy az ismereteket nem direkt módon, hanem közvetve, a közlésfolyamat többi eleme közül kiszűrve, indirekt érdeklődés, a társalkodó partner beszéltetése révén szerezhethetjük meg. Az utasítás ezt a módszert szinte tételesen említi az ellenséges ország vasúti és távirdai/postai szakemberivel való érintkezés — és a tőlük nyerhető, nyerendő ismeretek — kapcsán.<sup>25</sup>

Az irat inkább csak az utalás és a feladat-meghatározás szintjén tesz említést olyan kapcsolatokról, akik hiteles ismeretek birtokában vannak az ellenséges ország politikai-tudományos-gazdasági-katonai-hadvezetési viszonyairól.<sup>26</sup> Részleteket ezzel kapcsolatban szinte egyáltalán nem tudunk meg. Erre a körülményre három mozzanat adhat magyarázatot: egyrészt, ezekre a kapcsolatokra, ügynökökre is vonatkoznak az alábbiakban röviden bemutatott irányelvek; másrészt, feltételezhetjük, hogy az ilyen szintű, stratégiai jelentőségű hírforrások foglalkoztatását nem a hadrakelt sereg, hanem az állandó jelleggel tevékenykedő nyilvántartó iroda munkatársai végezték; harmadrészt, elképzelhető, hogy ebben az esetben a titkosság követelménye még ebben a szakmai közönségnek szánt műben is érvényesült.

Az információszerző módszerek közül hiányzik — korabeli szak kifejezéssel szólva — a levélcenzúra. Ez a körülmény annál meglepőbb, mivel a kapcsolattartás kockázatainak taglalása során egyértelmű utalások olvashatók az ellenérdekelt levélcenzúrára. Sajnálatos, hogy e téren az utasítás még spekulációkra, feltételezésekre sem ad lehetőséget. A telefonellenőrzés, rádiólehallgatás hiányára a kor technikai fejlettségének színvonala kézenfekvő magyarázatot ad.

## A felderítő szolgálat ügynökei

E kérdéskör jól mutatja a klasszikus nyugat-európai és a szovjet iskola közti különbséget. Míg az előbbiben — amint arra utalás történt — az információ és az abból építkező értékelő-elemző-tájékoztató munka az elsődleges, az utóbbi kiemelt figyelmet szentel az ügynökké tevésnek, az ügynök vezetésének, ellenőrzésének, foglalkoztatásának, felhasználásának. Ez a szemléletbeli különbség az utasításban annyiban ragadható meg, hogy a hírigény-rendszer elemei és összetevői, a nyilvántartások megdöböntő, szinte már szörszálhasogató pontossággal szerepelnek a szövegben, a felderítő szolgálat ügynökeinek fogalmi meghatározását is hiába keressük.

Annyi világos, hogy ügynökök lehetnek a haderő aktív tagjai is, akik állandó szolgálati feladataik mellett (pl. a táborig csendőrség tagjaiként), vagy azok alól mentesítve (quasi a felderítő szolgálathoz vezényelve, majd onnan semleges országba, kapcsolattartási feladatokra kihelyezve) látják el ezt a szerepet. Az mindenképpen kívánatos, hogy a katonai rendből kerüljenek ki, vagy legalább rendelkezzenek katonai tapasztalattal. Az ügynökök önként jelentkezés vagy átvétel révén kerülnek kapcsolatba a felderítő szolgálattal: nincs adat arra vonatkozóan, hogy a szolgálat maga a saját kezdeményezésére hogyan kutatja fel, hogyan lép kapcsolatba az arra alkalmasakkal. Az alkalmas személyek forrásaként az utasítás tételesen megemlíti a diplomáciai szolgálatot és a rendőrséget, kitér a nők lehetőségeire és képességeire is.<sup>27</sup>

Az ügynökök motivációját a mű — a kétosztatú társadalomkép alkalmazásával — kissé leegyszerűsítve mutatja be, ami persze a modern pszichológia megszületése előtt nem különösebben meglepő. Míg a felsőbb osztályokból származók dicsvágyból és hazaszeretetből vállalják ezt a nehéz és félreismert szolgálatot, addig az alacsonyabb rétegekből származók esetében az anyagi szükségletek kielégítése a döntő.<sup>28</sup> Természetesen ebből nem következik, hogy előbbieket nem kell jól megfizetni (sőt, azt vagyoni arányában, bőkezűen kell tenni), de az sem, hogy utóbbiakat nem kell elismerésben részesíteni. Abban pedig végképp nincs különbség, hogy a felderítő szolgálatnak fel kell készülnie az ügynökökkel a későbbiekben kialakuló (jog-) vitákra, melyek elsősorban az anyagi és erkölcsi elismerés kérdéskörét érintik. Az ügynökök alkalmazásba vételének részét képezte azon is-

meretek rögzítése és mérlegelése is, mely személyükről a rendőrség rendelkezésére állt. (Későbbi korokban ezt priorálásnak nevezték.)

Az ügynök kiképzése — legalábbis az utasítás tanúsága szerint — döntően információs szempontból folyt. Az ügynökök fedőnevet, fedőidentitást használtak, fedőfoglalkozást űztek (elsősorban kereskedelmi természetűt). Rendszeresen előfordult, hogy az ezt igazoló okmányokat maguk szerezték be, ha ez nem sikerült, úgy erre a felderítő szolgálat vállalkozott.

A kapcsolattartás legfőbb eszköze a levél volt. A levelezés (ideértve a postai táviratokkal történő kapcsolattartást is) fedőnéven, fedőcímmre és/vagy közvetítő közbeiktatásával, előre egyeztetett, a fedőfoglalkozáshoz illő, első olvasásra ártalmatlan szövegek közlésével, vagy pedig vegytintával folyt. Személyes kapcsolattartásra, beszármoltatásra is sor került, ennek színhelye — meglepő módon — lehetett akár a felderítő szolgálat elhelyezési körlete is.<sup>29</sup> A kapcsolattartás, illetve az ismeretek rögzítése során ügyeltek a helyes metaadatokra, úgymint észlelés ideje, rögzítés ideje, észlelés forrása, észlelés és értékelés elkülönítése.<sup>30</sup>

Az ügynökök ellenőrzése a kapcsolattartásba építve folyt. Az információ megerősítése érdekében előfordult, hogy több ügynököt bíztak meg azonos útvonal bejárásával, azonos célok felderítésével, úgy, hogy azok nem tudtak egymásról.<sup>31</sup> Az ügynök jellemére, személyiségére vonatkozó következtetések forrása az volt, hogy az mennyiben hajtotta végre a kapott feladatot, mennyire volt őszinte vagy kreatív a kapott pénzeszegek felhasználása során.

Az ügynökök javadalmazása pénzben történt. A kiadásokat rendkívül precízen tartották nyilván, a kifizetések során törekedtek arra, hogy az lehetőleg két ember jelenlétében történjen. Az ügynök javadalmazása lényegében három elemből tevődött össze: útiköltség, napij és a küldetés tejes körű teljesítése esetén kilátásba helyezett jutalom. Ezek összegének meghatározása során az ügynök társadalmi állása és vagyona képezte az elbírálás alapját, s ehhez képest másodlagos jelleggel vették számításba a küldetés veszélyességét és időtartamát. A csatolt minták tanulsága szerint előfordult, hogy a kilátásba helyezett jutalmat nem, vagy nem teljes mértékben fizették ki – a feladat-végrehajtás minősége, az utasítások teljesítése és az elszámolás terén megmutatkozó kreativitás függvényében. A pénzeszközök felhasználása során is jelen volt a nagyvonalúság, a bőkezűség, mely

nem jelentett egyéni nyereszkedést, sem pedig parttalan pénzszerést.<sup>32</sup>

Az ügynökök nyilvántartása során tudatosan szétválasztották az ügynök személyére, az általa használt fedőnevekre és címekre, a neki kiadott feladatokra és azok végrehajtására, a neki kifizetett pénzeszközökre vonatkozó adatokat a tényleges feladat-végrehajtás révén keletkezett ismeretektől. Az előbbieket ügynökönként elkülönítve tartották nyilván. Utóbbiakat úgy rögzítették, hogy valamennyi releváns információ egy helyen szerepeljen. Ebben is az értékelés szempontjai érvényesültek.<sup>33</sup>

Az ügynököket elsősorban felderítő utakra alkalmazták. Emellett feladatuk lehetett még a közlemények továbbítása, illetve további ügynökök látókörbe hozása is.

\* \* \*

A „Felderítő-szolgálati utasítás” minden egyes további, itt nem elemzett sorából is a professzionalizmus, a küldetéstudat és az önbi-zalom olvasható ki. Egészében véve egy olyan szolgálat képe bontakozik ki a szemlélő előtt, mely reálisan és objektíven látta a világot, de kereste és örömmel használta a modern idők adta lehetőségeket. A felderítő és nyilvántartó szolgálat, de a monarchia egész hadereje is nemcsak haszonélvezője, de védelmezője és motorja volt annak a példátlan gazdasági-társadalmi-kulturális fellendülésnek, mely a bevezetőben leírtaknak megfelelően jellemezte a kort. Jelen utasítás alapján nemcsak e korszak egésze iránt érezhetünk némi édes-bús nosztalgiát, de büszkén nézhetünk fel elődeinkre, a monarchia kato-náira is.

Jegyzetek:

<sup>1</sup> *Anleitung zum Kundschaftsdienste.* [Felderítő-szolgálati utasítás]

A fordító megjegyzése: A mű kulcsfogalma a címben is szereplő „kundschaften” ige és képzett alakjai, melyet a korban „hírt szerez”-ként magyarítottak, jelentésébe pedig beleértették mindazon katonai jellegű információgyűjtő, értékelő-elemző, nyilvántartó és tájékoztató tevékenységet, melyet ma csapattfelderítésnek, hadszintér-felderítésnek, hadműveleti felderítésnek és (katonai-politikai) hírszerzésnek nevezünk. Ezzel párhuzamosan a „hírszerzés” és a „hírszerző” jelentése szűkült, ma elsősorban leplezett politikai-stratégiai információgyűjtést értünk alatta, aki pedig ezt a tevékenységet műveli (a hírszerző), az az információgyűjtő eszközök és módszerek teljes skáláját alkalmazó, hivatásos (de nem feltétlenül és talán nem elsősorban katona) szakember. Figyelembe véve, hogy a fordítás a jelen szakmai olvasóközönségéhez szól, az a döntés született, hogy a „kundschaften” igét, képzett és toldalékolt alakjait a „felderít” igével, és értelemszerűen képzett és toldalékolt alakjaival fordítjuk magyarra.

<sup>2</sup> HOLMES : 101.p. ; ZEINER : 358-359.p.

<sup>3</sup> HOLMES : op.cit. : 108.p.

<sup>4</sup> Azaz „külön menetelni, egyesülve csapást mérni.” (A szerző fordítása.)

<sup>5</sup> ZEINER : op.cit. 351.p.

<sup>6</sup> ROMSICS : 13-23.p.

<sup>7</sup> HOLMES : op.cit. : 102-103.p. ; HANS-DIETER : 138.p.

<sup>8</sup> HILGEMANN — KINDER : 359.p. + 361.p.

<sup>9</sup> ARTNER ; PETHŐ ; SZABÓ.

<sup>10</sup> ZEINER : op.cit. 397-511.p. + 405-406.p.

<sup>11</sup> - „A hadsereg körletébe belépő személyek megfelelő ellenőrzése és ebből adódóan a határos belföldi és szövetséges rendőrhatalóságok felé való közvetítés érdekében általában sor kerül egy, a hadszintér földrajzi és politikai viszonyait és személyiségeit jól ismerő rendőrhivatalnok főhadiszállásra történő vezénylésére.”

*Anleitung zum Kundschaftsdienste.* [Felderítő-szolgálati utasítás] 66§.

- „A rendőrhivatalnok nem tartózkodhat a felderítő-szolgálat körletében.”

Loc.cit. 72§.

<sup>12</sup> „Minden beérkező közleményből és összegyűjtött hírből (a felderítő-szolgálat útján keletkezett ismeretek; illetve a csapat-, elővéd-, járőr- és őrzési jelentések; továbbá az ellenségtől átállók, az ellenséges hadifoglyok, az ellenséges területről érkező utazók, az ottani lakosok kihallgatásainak eredménye; az elfogott táviratok és levelezések; az újságokban olvasható híradások és jegyzetek, stb.) kritikus vizsgálatot és kombinációt követően naponta felderítési-, illetve nyilvántartási jelentést kell összeállítani a XII. számú minta szerint.”

Loc.cit. 87.§.

<sup>13</sup> „annak kiválasztása során a legnagyobb gondossággal kell eljárni, és ezt a tisztet rangra és fegyvernemre való tekintet nélkül a hadsereg egészből kell felkutatni.”

Loc.cit. 11.§.

<sup>14</sup> „Egy rendezett felderítő szolgálathoz feltétlenül szükséges továbbá: [...] 2. Jól szervezett, feszes és állandó szolgálatellátás, melynek vezetése a hadjárat közben személycserével semmi esetre sem zavarható meg.”

Loc.cit. 3.§.

<sup>15</sup> „Általában teljesen megszabadulnak azoktól a kipróbált felderítőktől, akiknek szolgálataira pillanatnyilag nincs igény. Mozgalmas és vészterhes időkben ehelyett

arra kell törekedni, hogy más, méltó helyet biztosítsunk számukra, hogy ezáltal maradandó módon az állam ügyéhez kössük őket. [...] Mindez nem csupán az emberieség parancsa, hanem a bölcs és előre gondolkodó politikáé is, mivel ezáltal olyan hírbe hozhatjuk magunkat, mely segít céljaink elérésében és a szükség idején biztosítja a megfelelő készségeket.”

Loc.cit. 26.§.

<sup>16</sup> „Világos, hogy önmagukban a felderítőktől — legyenek mégoly hüek és megbízhatók — nem várható pontos, félig-meddig kielégítő tájékoztatás és ismeretek mindarról, amit az ellenségről szükséges tudni, különösen, ha a felderítők nem rendelkeznek katonai képzettséggel. Szerencsés esetben kiindulási pontként használható dolgokat kapunk, melyeket a felderítő-szolgálat vezetője gondos értékeléssel, értelmezéssel és kiegészítéssel tehet kellően világossá és gyakorlatban használhatóvá.”

Loc.cit. 8.§.

<sup>17</sup> „A felderítőktől származó ismeretek felhasználása során nem lehetünk eléggé óvatosak, mivel az embert könnyen becsapják, vagy magunkat csapjuk be. Különös bizalmatlansággal kell fogadnunk minden számot és számszerű adatot, egyáltalán, a számokban, tűnjenek bár mégoly valószínűnek, soha nem bízhatunk meg teljesen.”

Loc.cit. 9.§.

<sup>18</sup> „A felderítő szolgálat vezetőjének tehát nemcsak azokra az eszközökre kell gondolnia, melyek révén állandóan tájékoztatva van az ellenségnek lezajló folyamatokról és az ott uralkodó viszonyokról, hanem meg kell ragadnia a kínálkozó alkalmat arra, hogy saját szándékainkról és mozgásainkról hamis hírek révén félrevezesse az ellenséget, ellene hatva ügynökeinek és felderítőinek. Az effajta álhíreket nemcsak az előőrsök vonalát átlépő járőrök és őrzáratok révén terjeszthetünk a lakosság körében. Az ellenség és ügynökei félrevezetésére a körülményeknek megfelelően igénybe vesszünk jelentéktelen táviratokat, melyeket a hírügynökség, illetve ügyünkhöz hű nagy újságok révén elterjesztünk. Ugyanebben a szellemben hathatunk ügyesen irányított hírlapi tudósítók által írt cikkek révén. Végezetül, az ellenséget félrevezethetjük úgy is, ha tervezetten és ügyesen eljuttatunk hozzájuk kitalált táviratokat, leveleket és parancsokat.”

Loc.cit. 42.§.

<sup>19</sup> „Rosszindulatú vagy az ellenség hívei által rettegésben tartott vidéken bizonyos körülmények között a lakosság megfélemlítése — fenyegetéssel, a csomópontok és az ellenségnek menedéket nyújtó helyiségekből szedett túsokkal és óvadékkal — alkalmas eszköz lehet arra, hogy erőszakkal híreket szerezzünk az ellenség mozgásáról és elősegítsük a saját csapataink előtti fegyverletételt.” Rosszindulatú vagy az ellenség hívei által rettegésben tartott vidéken bizonyos körülmények között a lakosság megfélemlítése — fenyegetéssel, a csomópontok és az ellenségnek menedéket nyújtó helyiségekből szedett túsokkal és óvadékkal — alkalmas eszköz lehet arra, hogy erőszakkal híreket szerezzünk az ellenség mozgásáról és elősegítsük a saját csapataink előtti fegyverletételt.”

Loc.cit. 45.§.

<sup>20</sup> „Mikor megkezdődik az ellenséges hadsereg mozgósítása, számos, azzal összefüggő eseményt és intézkedést nem lehet tovább titokban tartani, azok nyíltan napvilágra kerülnek.”

Loc.cit. 5.§.

<sup>21</sup> „XXIII. Újságok felhasználása a felderítő-szolgálatban ”

Loc.cit. XXIII. számú minta 86.§.

<sup>22</sup> „6. Az ellenséges oldalról átálló, az egyes hadifoglyok és az ellenséges terület-ről érkező utazók megfelelő kikérdezés céljából haladéktalanul eljuttatandók a felderítő-szolgálat vezetőjéhez, így minden további nélkül közvetlenül a megfelelő főhadiszállásra küldendők.”

Loc.cit. 49.§.

<sup>23</sup> *Genfi Egyezmény.*

<sup>24</sup> „4. Részleges vagy általános előrenyomulás esetén, közvetlenül az éjjelezési körletbe való bevonulás és az őrszemek felállítása után minden első vonalbeli csapatot (hadosztályok, dandárok és önálló részlegek) a parancsnokhoz rendeli a falu előjáróit, a kocsmák tulajdonosait vagy más említésre méltó személyiségeket, aki egyesével és külön-külön kikérdezi őket az ellenséges oldallal kapcsolatos újdonságokról, a lakosság hangulatáról, stb., melynek során szép szóval, ígéretekkel és fenyegetéssel általánosságban kötelezi őket valamennyi további, az ellenségről tudomásukra jutó hír közlésére. [...] 8. Ellenséges területen a járőrök, őrzáratok és előőrsök parancsnokai valamennyi helységben, ahova eljutnak, azonnal lefoglalják a postán található újságokat és leveleket, a távíróhivatalban a beérkező és elküldött sürgönyök jegyzékét, a polgármesteri hivatalban a legújabb ügyiratokat, valamint, ha hasznosnak tűnik, egyes kiváló lakók levelezését és újságjait. Ha van rá idő, az említett parancsnokok nézzék át a lefoglalt papírokat, válasszák ki azokat, melyek fontosnak tűnnek, és küldjék el azokat a tábori hadsereg parancsnokságára, a maradékot pedig adják vissza. Ha nincs erre idő, úgy valamennyi lefoglalt papíron fel kell tüntetni tulajdonosa nevét, és el kell küldeni a tábori hadsereg parancsnokságára.”

*Anleitung zum Kundschaftsdienste.* [Felderítő-szolgálati utasítás] 49.§.

<sup>25</sup> „Az ellenséges tábori hadsereg hátában tartózkodó állandó tudósítók észleléseit az alábbi forrásokból merítik: [...] 5. Katonatisztekkel és a hadsereg egyéb tagjaival, továbbá távírdai- és postai személyzettel fenntartott érintkezésből, beszélgetésből. Idejekorán fel kell venni velük a kapcsolatot, és állandóan jelen kell lenni azokon a helyeken, ahol összegyűlnek.”

Loc.cit. 36.§.

<sup>26</sup> „Ha a körülmények megnehezítik katonai rendből származó vagy katonai képzettséggel rendelkező férfiak felkutatását a felderítő szolgálatra, úgy ahhoz kell folyamodni, hogy más rendekből nyerünk elegendő számú intelligens és határozott embert, és kiképezzük őket erre a célra. E célra a leghatékonyabb eszköz politikai pártok és híveik megnyerése belföldön és külföldön, már békében, különösen pedig a háborúra történő átmenet időszakában, a politikai viszonyok hajlékony beállítására és kiaknázására révén.”

Loc.cit. 13.§.

<sup>27</sup> - „Mihelyt a háború lehetségessé vagy valószínűvé válik, mind az ellenséges országban, mind a semleges szomszédos országokban haladéktalanul kapcsolatba kell lépni megbízható személyekkel, melyek között nőneműek is lehetnek, és politikai barátokkal is kapcsolatban vannak, abból a célból, hogy a mozgósítás, illetve háború esetére biztossítsuk a hírek megbízható továbbítását az ellenség hátában és semleges területen. E célból igénybe vehetjük a diplomáciai szervek hely- és emberismeretét, ha azonban nem állnak már rendelkezésre megbízható bizalmi személyek, úgy a

diplomáciai szervek kompromittálódását elkerülendő, az általuk megbízhatónak jellemzett személyekkel történő kapcsolatfelvételtől, a megállapodás megkötéséről — levélben, de inkább szóban — magunk gondoskodunk külön e célból beküldött talpraesett ügynökünk révén.”

Loc.cit. 5.§.

- „Ha magunk nem találunk megfelelő számú felderítőt, igényben kell vennünk a rendőrhatalóságok segítségét, melyek vagy fizetnek már effajta egyéneket, vagy a személyekre és viszonyaikra vonatkozó ismereteiknek köszönhetően ajánlhatnak ilyeneket.”

Loc.cit. 13.§.

<sup>28</sup> „Az első osztályba tartoznak mindazok, akik a jó ügy iránti odaadásból, hazaszeretetből, meglehet, egy kitüntetés iránti becsvágyból szentelik magukat eme veszélyes szolgálatnak, és általában a felsőbb rendekhez tartoznak. [...] A felderítők másik osztályába tartoznak azok, akik egyéb pénzkereset híján, kapzsiságból vagy más alantas okból ajánlják fel szolgálataikat, akkor is, ha — mint az mindig előfordul — nemesebb indítékokat színlelnek. Az effajta egyének általában az alsóbb osztályokba tartoznak, mindig és mindenütt megtalálhatók, ... ”

Loc.cit. 14.§.

<sup>29</sup> „A felderítő-szolgálat ellátásához ki kell utaltatni egy elkülönített körletet a hadműveleti részleg közelében, annak érdekében, hogy a beérkező és útnak induló felderítőket ne égessük ki, ne legyenek túlságosan ismertek, illetve, hogy ne kerüljenek olyan helyzetbe, hogy összebeszéljenek, vagy hogy a főhadiszálláson kószálva, fecsegve megismerjék az ott zajló folyamatokat.”

Loc.cit. 72.§.

<sup>30</sup> „A felderítőknek különös szigorral kell eszébe vésni, hogy minden jelentésen és közleményen tüntessék fel, vajon a leírtakat saját szemükkel látták-e vagy csupán hallomásból értesültek-e róla, továbbá, hogy mikor (nap, óra) történtek az észlelt vagy hallomásból ismert események.”

Loc.cit. 32.§.

<sup>31</sup> „Lehetőség szerint meg kell akadályozni, hogy a felderítők ebbéli minőségükben ismerjék egymást. Egyikük se ismerje a másik személyét, se feladatát, nehogy kölcsönösen összebeszéljenek egymással. Útvonalaitak úgy alakítsuk ki, hogy különböző irányokba keresztezzék egymást, annak érdekében, hogy több helyiségben legyenek egyszerre vagy egymás után, ezáltal kölcsönös és megbízható kontrollt tarthassunk fent, mivel a felderítők nincsenek annak tudatában.”

Loc.cit. 20.§.

<sup>32</sup> Loc.cit. 24.§.

<sup>33</sup> „2. Az előjegyzési-, illetve felderítési jegyzőkönyv (IV. sz. minta) egyfajta naplóként szolgál a hadszíntérre vonatkozó felderítési- és újságértesülések gyűjtésére. E könyvbe jegyezzük fel az össze felderítési értesülést, valamennyi érdekes eseményt, a fontos politikai mozzanatokot, az ellenség had- és flottaügyében bekövetkezett szervezeti változásokat, a hadszínté sajátosságaira és az ellenség által megszállt helyekre vonatkozó híreket, stb. E jegyzőkönyv tartalmazza a bekísért és kihallgatott ügyfelek, hadifoglyok, dezertőrök, elbocsátott előfogat-hajtók és követek, az ellenséges oldalról érkező utazók, stb. által elmondottakat is.[...] 4. A küldetési regiszterben (VI. sz. minta) tartjuk nyilván az ügynököket és a felderítőket, nevüket, jellemzésüket, a ve-

lük kötött megállapodásokat, a részükre meghatározott titkos feladatokat és utasításokat, röviden, küldetésük történetét. Ennek egyik célja, hogy kellőképpen felügyeljük a kiadott feladatok végrehajtását. Másik célja, hogy amikor a bevetett felderítőket és ügynököket politikai vagy egyéb vádak érnék, vagy ha a megszokott, igazolásokra és díjazásra vonatkozó utólagos kérelmeik beérkeznének, hiteles bizonyítékokkal és felvilágosítással szolgálhassunk.”

Loc.cit. IV. + VI. számú minta 59.§.

A hivatkozásokban alkalmazott jelölések:

op.cit. (*opus citatum*) = idézett mű

p. (*pagina*) = oldal

Loc.cit. (*loco citato*) = ugyanott

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

**MONOGRÁFIÁK**

HILGEMANN — KINDER — HILGEMANN Werner — KINDER Hermann: *Dtv-Atlas zur Weltgeschichte, Karten und chronologischer Abriss. Von der französischen Revolution bis zur Gegenwart*. II.köt. [DTV – Világtörténelmi atlasz. Térképek és időrendi vázlatok a francia forradalomtól napjainkig.] München 1994<sup>28</sup>, Deutscher Taschenbuch Verlag. 387 p. DE-ISBN 978 342 30 3001 4.

HOLMES — HOLMES Richard (szerk.): *A háborúk világtörténete. Katonai újítások, melyek megváltoztatták a történelem menetét*. Ford.: FÉLIX Pál [The world atlas of warfare] Budapest, 1992, Corvina. 303 p. HU-ISBN 963 13 3761 8.

ROMSICS — ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2000<sup>2</sup> (javított kiadás), Osiris. 662 p. HU-ISBN 963 37 9797 7. /Osiris tankönyvek, 7./ HU-ISSN 1218-9855.

ZEINER — ZEINER Hubert: *Geschichte des österreichischen Generalstabes*. [Az osztrák vezérkar története.] Wien, 2006, Böhlau Verlag. 868 p. A-ISBN 3-205-77415-9

Világhálón:

<http://books.google.hu/books?id=QGuQsTM8LCMC&printsec=frontcover&hl=hu#v=onepage&q&f=false>

Letöltés ideje: 2013. XI. 26.

**TANULMÁNYOK**

ARTNER

— ARTNER Ramona: Hírszerzés a dualizmuskori Magyar Királyságban. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXII.évf.

(2012) 26.sz. 19-26.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2011. november 11.-én, Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Militarizmus és demilitarizmus a XIX-XX. századi magyar állam rendvédelmében*” című XXV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

PETHŐ

- PETHŐ Albert: *Agenten für den Doppeladler. Österreich-Ungarns Geheimer Dienst im Weltkrieg.* [A kétféjű sas ügynökei. Osztrák-magyar titkosszolgálat a világháborúban.] Graz, 1998, Leopold Stocker Verlag. 875 p. A-ISBN 3 205 77415 9.

SZABÓ

- SZABÓ Szilárd: *Redl emberei. Kommentár,* VIII.évf. (2013) 2.sz. HU-ISSN 1787-6974  
Világhálón:  
[www.kommentar.info.hu/iras/2013\\_2/redl\\_emberei](http://www.kommentar.info.hu/iras/2013_2/redl_emberei)  
Letöltés ideje: 2013. XI. 11.

## LEXIKONOK

HANS-DIETER

- HANS-DIETER Otto: *Katonai tévedések lexikona. A szalamiszi csatától az iraki háborúig.* Nagykánizsa, 2005, Canissa. 336 p. HU-ISBN 963 93 7952 2.

## SZABÁLYZATOK

*Anleitung zum Kundschaftsdienste.* [Felderítő-szolgálati utasítás.]

- *Anleitung zum Kundschaftsdienste.* [Felderítő-szolgálati utasítás.] Ford.: REGÉNYI Kund. Bécs, 1872, Császári-királyi Udvari- és Állami Nyomda.

## NEMZETKÖZI EGYEZMÉNYEK

*Genfi Egyezmény.*

- - 1954/32.tvr. (1954. XI. 26.) a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezményeknek a Magyar Népköztársaságban való törvényerejéről  
*Magyar Közlöny*, X.évf. (1954)  
- 2000/18. (2000. IX. 16.) Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől.  
*Magyar Közlöny*, LVI.évf. (2000) 112.sz. HU-ISSN 0076-2407.  
Világhálón:  
[http://kum.gov.hu/NR/rdonlyres/5C904372-DB17-495F-8C80-4A027DA7F81E/0/GENF3\\_hu.pdf](http://kum.gov.hu/NR/rdonlyres/5C904372-DB17-495F-8C80-4A027DA7F81E/0/GENF3_hu.pdf)  
Letöltés ideje: 2013. XI. 10.



